

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет

Кафедра конституційного,
адміністративного та фінансового
права

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: «Господарське право»

на тему:

«Господарсько – правова відповідальність»

Студентки 3 курсу групи ПР - 31
Галузь знань 0304 «Право»
Напрямок підготовки 6.030401
«Правознавство»
Лесьної Н.В.
Керівник: викладач Длугопольська Т.І.

Національна шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

ТЕРНОПІЛЬ – 2017

Вступ

Господарсько – правова відповідальність є досить популярним об'єктом наукових досліджень як для вітчизняної, так і для зарубіжної доктрини. Такий інтерес викликаний внутрішнім змістом цього поняття, адже у ньому поєднуються жорстокі законодавчі рамки і глибинні соціологічні аспекти щодо господарських відносин. Так значення господарсько-правової відповідальності, істотно зростає у зв'язку з підвищенням ролі правових засобів у вирішенні завдань регламентації господарського обігу. Відповідальність має розглядатися в якості одного з діючих важелів механізму господарювання, що здійснює значний вплив на прискорення економічного розвитку нашого суспільства. У цьому виявляється актуальність дослідження господарсько-правової відповідальності та господарських санкцій.

Господарсько – правова відповідальність – багатозначне поняття, що відіграє важливу роль у механізмі правового регулювання господарських відносин. Дана тема була предметом дослідження багатьох науковців, а саме О. М. Вінник, В. К. Матугова, В. С. Щербини, О. Заярний, Н. М. Шевченко, О. О. Кикоть та інших.

Метою даного дослідження є виявлення сутності, ознак, функції та принципів господарсько – правової відповідальності, дослідження її проявів у господарських відносинах.

Предметом виступає господарсько – правова відповідальність як правовий засіб впливу на економічний стан правопорушника, що посідає провідне місце у забезпеченні господарського правопорядку.

Під час дослідження даного питання слід охарактеризувати різні точки зору і підходи до визначення господарсько – правової відповідальності та її значення для побудови правомірного суспільства.

Розділ I. Загальна характеристика відповідальності учасників господарських відносин.

1. 1 Теоретичний аспект господарсько – правової відповідальності: ознаки та функції.

Висловлюючи різні точки зору і підходи до визначення господарсько – правової відповідальності, переважна частина дослідників розглядають її як наслідок правопорушення та несприятливі економічні наслідки. Вони єдині також в питанні відносно суб'єкта відповідальності. Згідно з їхніми дослідженнями, ним є тільки суб'єкт господарювання, а не окремі громадяни, за винятком підприємців.

Так, на думку Г. В. Пронської, господарсько-правова відповідальність — це економічні за змістом і юридичні за формою методи впливу на економічні інтереси суб'єкта господарювання — правопорушника. У свою чергу Д. Х. Липницький і А.Д. Болотова вважають, що господарсько-правова відповідальність — це певний механізм перекладання несприятливих наслідків з одного учасника господарських відносин на іншого [7.с. 2].

Так слід вважати, що господарська відповідальність це настання несприятливих майнових наслідків (стягнення збитків, штрафу тощо) при порушенні правил функціонування господарського механізму, які встановлюються державними органами в інтересах держави або сторонами в договорі [6. с. 52] .

В.С. Щербина вважає, що відповідальність у господарському праві (господарсько-правова відповідальність) — це комплексний правовий інститут, який має свій особливий предмет регулювання — господарські правопорушення [5. с. 112] .

Відповідальністю є застосування до правопорушника встановлених законом або договором санкцій, внаслідок чого він зазнає майнових втрат. Отже, поняття господарсько-правової відповідальності включає в себе і майнові наслідки застосування санкцій.

Господарсько-правова відповідальність, на погляд В.К. Мамутова, це зазнавання (або несення) господарським органом несприятливих економічних наслідків безпосередньо в результаті застосування до нього передбачених законом санкцій (мір відповідальності) економічного характеру [8. с. 229].

Відповідно до статті 216 Господарського Кодексу України відповідальність за правопорушення, здійснене у сфері господарювання, полягає в застосуванні до правопорушників — учасників господарської діяльності правового впливу (санкцій) на підставах і в порядку, передбачених ГК України, іншими законодавчими актами чи договором [1].

Отже, відповідальність застосовується у формі певної системи господарських санкцій, передбачених господарським законодавством, укладеними договорами і локальними актами нормативного характеру суб'єктів господарювання за протиправні дії чи бездіяльність учасників господарських відносин.

Господарсько-правова відповідальність являє собою вплив потерпілого на правопорушника безпосередньо або за допомогою суду в цілях гарантії захисту прав і законних інтересів громадян, організацій та держави, в тому числі відшкодування збитків учасникам господарських відносин, завданих внаслідок правопорушення [1].

Отже, господарсько-правова відповідальність — це узгоджена і упорядкована система санкцій, які застосовуються до правопорушників. Проте в законодавстві неможливо передбачити всі випадки і відтінки, які виникають у відносинах суб'єктів господарювання. Право завжди регулює типові ситуації, притаманні більшості відносин, які виникають на практиці. Воно базується на основних керівних началах, — принципах права, які виражають тенденції і потреби суспільства, що визначають суть системи, галузі або інституту права і в результаті їх правового закріплення мають загальнообов'язкове значення.

Також слід зазначити, що господарсько – правовій відповідальності притаманні ряд функцій та ознак, які дають повну, об'єктивну та всебічну оцінку даному поняттю.

Також слід зазначити, що господарсько – правовій відповідальності притаманні ряд функцій та ознак, які дають повну, об'єктивну та всебічну оцінку даному поняттю.

Характерними (видовими) ознаками господарсько-правової відповідальності є:

- сфера застосування - господарські правовідносини (господарсько-майнові та/або господарсько-організаційні);
- юридична підстава - акти господарського законодавства та господарські договори;
- фактичні підстави - господарське правопорушення, склад якого залежить від виду (форми) господарсько-правової відповідальності;
- презумпція вини порушника та особливість визначення впови (про що йтиметься далі);
- суб'єктами господарсько-правової відповідальності є учасники господарських правовідносин (суб'єкти господарювання, суб'єкти господарсько-організаційних повноважень, засновники та учасники господарських організацій, власники майна суб'єктів господарювання; контрагенти суб'єктів господарювання за господарськими договорами);
- спрямованість господарсько-правової відповідальності переважно на майнову базу порушника і лише в окремих випадках - на особу порушника (примусова реорганізація та примусова ліквідація);
- змістом господарсько-правової відповідальності є заходи впливу (санкції) - майнової (відшкодування збитків, штрафні санкції, конфіскація) та/ або організаційної (призупинення дії

або анулювання ліцензій, скасування відомостей державної реєстрації, примусова реорганізація та ін.) спрямованості, що відбиваються та економічних інтересах порушника;

- порядок застосування залежно від виду та форми господарсько-правової відповідальності, а саме
 - а) судовий або претензійно-позовний (ст. 222 ГК України);
 - б) безпосередньо кредитором в оперативному порядку (ст. 235 ГК України);
 - в) спеціальний - уповноваженими органами - ст. 238 ГК України)
- [1].

Цікавим є те, що господарсько-правовій відповідальності властиві особливі ознаки:

Юридичність. Така відповідальність являє собою дію (вплив) кредитора (потерпілого) на правопорушника безпосередньо або за допомогою господарського суду (суду, третейського суду). Юридична природа такої відповідальності полягає у негативній оцінці поведінки правопорушника з боку держави і в прямій вимозі або санкції закону застосувати до нього заходи матеріального впливу у вигляді відшкодування збитків, сплати неустойки, штрафу, пені тощо. Загальним принципом цієї відповідальності є державна забезпеченість щодо застосування передбачених договором чи законом майнових санкцій. Держава гарантує застосування їх завдяки системі спеціальних і загальних правозахисних державних органів, функцією яких є саме застосування майнових санкцій.

Матеріальність. Вона застосовується у формі певної системи майнових (економічних) санкцій, передбачених або дозволених нормами господарського законодавства. Господарюючі суб'єкти як організації можуть нести лише матеріальні витрати як відповідальність (примусові виплати, недержання належних сум, зменшення майна внаслідок відшкодування збитків та інші).

Відповідно до стаття 55 Господарського кодексу України закріплює принцип повної матеріальної відповідальності господарюючих суб'єктів аж до банкрутства. А стаття 24 зазначеного закону передбачає, що “підприємство несе повну відповідальність за додержання кредитних договорів і розрахункової дисципліни. Підприємство, яке не виконує своїх зобов'язань по розрахунках, може бути оголошено господарським судом банкрутом у порядку, встановленому Законом України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” [1].

Таким чином, найвищою економічною санкцією згідно із законодавством можна вважати оголошення судом господарюючого суб'єкта-боржника банкрутом.

Наступною особливою ознакою господарсько – правової відповідальності виступає - протиправність. Дана ознака характеризується тим, що господарсько-правова відповідальність застосовується лише у випадку наявного правопорушення, тобто на такій юридичній підставі, як об'єктивні протиправні дії чи бездіяльність правопорушника, і загалом базується на презумпції його вини [7.с. 5].

Ознака стимулювання являє собою те, що у функціональному відношенні господарсько-правова відповідальність покликана стимулювати належне виконання господарських та інших зобов'язань. Отже, її головною метою є забезпечення правопорядку в сфері економіки (в господарських відносинах).

Вище зазначалося, що господарсько – правовій відповідальності притаманні як ознаки, так і функції.

Таким чином, господарсько-правова відповідальність як важлива складова господарського правопорядку виконує важливі функції.

Функції господарсько-правової відповідальності - це напрями її дії, той господарський результат, що настає о результаті застосування господарсько-правової відповідальності [6.с. 54].

Господарсько-правовій відповідальності притаманні як загальні для будь-якої юридичної відповідальності, так і спеціальні функції, що є характерними лише або переважно для господарсько-правової відповідальності.

До категорії перших належать попереджувально-стимулююча, штрафна (функція покарання за правопорушення), до категорії других - компенсаційно-відновлювальна, інформаційна, сигналізаційна.

Попереджувально-стимулююча функція господарсько-правової відповідальності (як і будь-якої юридичної) проявляється в тому, що не лише застосування господарсько-правової відповідальності, а й сама загроза її застосування примушує учасників господарських правовідносин (насамперед суб'єктів господарювання) діяти правомірно, аби уникнути негативних наслідків в результаті застосування такої відповідальності. Ця функція однаковою мірою притаманна для всіх видів і форм господарсько-правової відповідальності (господарсько-правових санкцій).

Штрафна функція (функція покарання за вчинене правопорушення) незначною мірою характерна для господарсько-правової відповідальності, хоча в певних випадках (сплата штрафної неустойки, яка передбачає і сплату суми неустойки, і повне відшкодування збитків; в окремих випадках це можуть бути господарсько-адміністративні штрафи за заборонені законом дії у сфері економічної конкуренції, якщо вони створили лише загрозу обмеження конкуренції на ринку, не завдавши шкоди її учасникам).

Компенсаційно-відновлювальна функція як провідна (на наш погляд) в системі функцій полягає у підновленні порушеного правопорядку й усуненні наслідків неправомірної поведінки суб'єкта (учасника) господарських відносин. Завдяки застосуванню господарсько-правової відповідальності неправомірна діяльність припиняється, деформовані господарські зв'язки нормалізуються, спричинена шкода компенсується, порушені права відновлюються, обов'язки виконуються,

нездійснені платежі спрямовуються за призначенням, неправомірно отримані доходи вилучаються тощо. Ця функція притаманна всім видам і формам господарсько-правової відповідальності, але найбільше - відшкодуванню збитків, штрафним санкціям (сплаті неустойки).

Сигналізаційна функція - проявляється в тому, що застосування до суб'єкта господарювання господарсько-правової відповідальності є сигналом для нього про необхідність поліпшення своєї роботи з метою уникнення в майбутньому втрат від застосування такої відповідальності, а для контрагентів такого господарюючого суб'єкта - сигналом про необхідність зважити доцільність продовження з ним договірної зв'язку або розірвання існуючого.

Роль інформаційної функції полягає в інформуванні учасників господарського життя про негаразди в діяльності їх партнерів (якщо до останніх застосовуються господарсько-правові санкції контролюючими органами, контрагентами тощо), а відтак - у доцільності корегування своїх відносин з ними. Застосування таких санкцій до самих учасників господарського життя надають їм відповідну інформацію про можливі негаразди у власній діяльності (і, відповідно, необхідності її поліпшення) або порушення їхніх прав і законних інтересів (якщо санкції застосовуються неправомірно) і необхідності вжиття відповідних заходів [10. с. 178].

1. 2 Принципи застосування господарсько – правової відповідальності.

Господарсько-правова відповідальність, як інститут права, базується на принципах, відображених у ст. 216 ГК України.

Принципи господарсько-правової відповідальності відображають сутність і характер правового регулювання такої відповідальності і мають важливе значення при їх практичному застосуванні. Зокрема, господарсько-правова відповідальність базується на принципах, згідно з якими:

- Потерпіла сторона має право на відшкодування збитків незалежно від того, чи є застереження про це в договорі; передбачена законом відповідальність виробника (продавця) за недоброякісність продукції застосовується також незалежно від того, чи є застереження про це в договорі.

Даний принцип закріплює право суб'єкта господарювання, який зазнав певних втрат внаслідок здійснення іншим суб'єктом господарського правопорушення, у будь-якому випадку на отримання відшкодування таких збитків. За таким же принципом законодавством передбачена відповідальність виробника (продавця) за недоброякісність продукції;

- Сплата штрафних санкцій за порушення зобов'язання, а також відшкодування збитків не звільняють правопорушника без згоди іншої сторони від виконання прийнятих зобов'язань в натурі.

За загальним правилом, суб'єкт господарювання, що порушив господарське зобов'язання, повинен виконати його належним чином навіть після того, як ним було сплачено штрафні санкції за його невиконання. Єдиним виключенням із цього правила може бути домовленість сторін про звільнення суб'єкта господарювання від подальшого виконання своїх обов'язків, яка повинна бути зафіксована в установленому законом порядку;

- У господарському договорі неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції.

Даним принципом обмежується право сторін на внесення до договору застереження щодо обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції, оскільки даний принцип внесений до законодавства з метою захисту інтересів споживачів [1].

У цілях забезпечення правопорядку в господарських відносинах і захисту законних прав та інтересів споживачів продукції зазначеною нормою передбачений принцип, згідно з яким у господарському договорі неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції. Цей принцип передбачає невідворотність відповідальності за скоєне правопорушення.

1. 3 Юридичні та фактичні підстави виникнення господарсько – правової відповідальності.

Для початку слід зазначити, що у літературі розрізняються юридичні і фактичні підстави господарсько-правової відповідальності.

Юридичні підстави — це той правовий документ, який характеризує певну поведінку суб'єкта господарювання як протиправне і передбачає за неї форму і розмір відповідальності. Такими підставами в господарському праві є акт законодавства, договір, а також адміністративний акт (наприклад, статут підприємства, положення про філію, вирішення Кабінету Міністрів про створення ПФГ і т. п).

У широкому сенсі юридичні підстави охоплюють всю сукупність правового матеріалу, що існує у сфері господарювання. Адже норми законів або умови договорів, які не забезпечені заходами відповідальності за їх порушення, часто є «мертвими», фактично позбавляються своєї сили. У вузькому сенсі юридичні підстави господарсько-правової відповідальності зачіпають лише господарські санкції, що настають за здійснення певного правопорушення [8. с. 231].

Характеристиці таких санкцій присвячені нерідко окремі акти законодавства. Наприклад, Закон України «Про відповідальність суб'єктів підприємницької діяльності за несвоєчасне внесення плати за спожиті комунальні послуги і утримання прибудинкових територій» від 20.05.99 р., «Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ і організацій за правопорушення у сфері містобудування» від 14.10.94 р.

У господарських договорах санкції передбачаються, як правило, в спеціальному розділі «Відповідальність сторін».

Підзаконні акти не можуть встановлювати адміністративно-господарські санкції згідно з ч. 2 ст. 238 ГК України. Проте закон не забороняє встановлювати інші санкції в підзаконних актах або індивідуальних актах управління, які є обов'язковими для сторін [1]. Наприклад, у статуті господарського об'єднання може бути передбачений

вигляд і розмір санкцій, вживаних одним учасником об'єднання відносно іншого при порушенні господарських зобов'язань.

У свою чергу фактичні підстави господарсько-правової відповідальності слід розрізняти за суб'єктом та об'єктом.

У першому випадку йдеться про відповідність правосуб'єктності осіб, що беруть участь у правовідносинах, тим критеріям, які висуваються законом стосовно правопорушника і потерпілої сторони.

Наприклад, не можуть бути застосовані санкції до громадянина - підприємця згідно з Законом «Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ і організацій за правопорушення у сфері містобудування» від 14.10.94 р [7. с. 15].

У другому випадку маються на увазі фактичні дії, які характеризуються законом, договором або адміністративним актом як протиправні. Йдеться про господарське правопорушення.

Таким чином, своєрідність господарсько-правової відповідальності полягає в тому, що склад господарського правопорушення залежить від виду такої відповідальності.

Якщо мова йде про відшкодування збитків, то склад правопорушення включає чотири елементи (умови відповідальності):

- протиправну поведінку - тобто таку поведінку господарюючого суб'єкта, що суперечить вимогам закону або договору;
- наявність збитків - втрати або пошкодження майна, зайвих (додаткових) витрат суб'єкта господарювання і неотриманого прибутку (якщо закон не забороняє його стягувати), при цьому необхідно довести не лише наявність збитків, але й їх розмір;
- причинний зв'язок між протиправною поведінкою і завданими збитками: при цьому враховується лише необхідний (а не випадковий) причинний зв'язок;

- вину - в господарському праві про її наявність свідчать два елементи:
- а) наявність у суб'єкта господарських відносин реальної можливості діяти правомірно і попередити настання негативних наслідків (збитків).
 - б) неприйняття ним усіх необхідних заходів щодо недопущення протиправної поведінки і попередження настання збитків [5. с. 113].

Розділ II. Форми господарсько – правової відповідальності.

2. 1 Види господарсько – правової відповідальності.

Господарський кодекс України, а саме у статті 217 зазначається, що господарські санкції є правовим засобом відповідальності у сфері господарювання. Водночас слід зазначити, що питання щодо співвідношення понять «господарсько-правова відповідальність» та «господарсько-правові санкції» є дискусійним [1].

Так, в залежності від розміру господарсько-правова відповідальність може бути:

- а) солідарною (ґрунтується на принципі «один за всіх», що означає її неподільність між солідарними боржниками. Кредитор має змогу задовольнити свої вимоги відразу від одного боржника, наприклад, найбільш платоспроможного. Солідарні боржники залишаються зобов'язаними до моменту повного виконання свого обов'язку, незважаючи на факт виконання іншим боржником певної частини вимог. Така відповідальність має місце у випадках спільного спричинення шкоди, учасників повного товариства між собою за зобов'язаннями такого товариства тощо);
- б) часткова (окрема відповідальність кожного із співборжників перед кредитором у певній частині, визначеній договором або законом, наприклад, учасників товариства з обмеженою відповідальністю, за зобов'язаннями товариства);
- в) субсидіарна (має додатковий щодо відповідальності правопорушника характер [8. с. 232].

Насамперед вимоги висуваються до боржника, і лише у разі неотримання від нього їх задоволення повністю або частково - до особи, яка несе додаткову (субсидіарну) відповідальність. Таку відповідальність, наприклад, несуть учасники товариства з додатковою відповідальністю.

Цікавим є те, що господарсько-правова відповідальність - різноманітна. Так у 80-х роках в СРСР налічувалось близько 2,5 тисяч

санкцій, що застосовувалися у сфері господарювання. В умовах змішаної економіки України також застосовується велика (хоч і менша, ніж згадана) кількість господарсько-правових санкцій.

Господарсько-правові санкції можна класифікувати за різними ознаками, зокрема:

I. За критерієм змісту впливу - на грошові (сплата неустойки, господарсько-адміністративний штраф, відшкодування збитків) та натуральні (заміна неякісної продукції на якісну).

II. За критерієм безпосередньої спрямованості — на майнові (конфіскація, сплата неустойки, відшкодування збитків, господарсько-адміністративний штраф) та організаційні (господарсько-організаційні, оперативно-господарські санкції).

III. За характером порушених відносин — на:

а) санкції, що застосовуються у горизонтальних відносинах, тобто між рівноправними суб'єктами господарювання (сплата неустойки або оперативно-господарські санкції, відшкодування збитків, оперативно-господарські санкції) [10. с. 176 - 177];

б) санкції, що застосовуються у вертикальних відносинах, тобто між компетентним державним органом та суб'єктом господарювання (планово-госпрозрахункові санкції, адміністративно-господарські санкції);

в) універсальні санкції, що застосовуються і в горизонтальних, і у вертикальних відносинах (відшкодування збитків).

IV. Залежно від виду порушених відносин - на:

санкції, що застосовуються в договірних відносинах (відшкодування збитків, штрафні, оперативно-господарські) і санкції, що застосовуються в позадоговірних відносинах (відшкодування збитків, адміністративно-господарські санкції).

V. Залежно від інституту господарського законодавства, норми якого передбачають застосування господарсько-правової відповідальності, розрізняють:

- відповідальність за порушення антимонопольно-конкурентного законодавства;

- відповідальність у сфері капітального будівництва;

- відповідальність у галузі зовнішньоекономічної діяльності;

- відповідальність у галузі транспорту;

- відповідальність на ринку цінних паперів;

- та іншою дальністю за зобов'язаннями товариства.

2. 2 Господарські санкції як правовий засіб відповідальності у сфері господарювання.

Відповідно до вище зазначеного, господарські санкції визнаються як заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, в результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та/або правові наслідки [1].

Господарські санкції застосовуються у встановленому законом порядку за ініціативою учасників господарських відносин, а адміністративно-господарські санкції - уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування [1].

Слід зауважити, що загальновідомий термін «санкція» походить від латинського: найсуворіша постанова. Тобто дане поняття характеризується тим, що господарські санкції спостерігаються як заходи впливу, що застосовуються до учасника господарських правовідносин, який вчинив правопорушення.

Поняття господарських санкцій та їх виділення в окрему самостійну групу є новелою у законодавстві і охоплює широке коло заходів, перелік та порядок здійснення яких встановлено статтями Господарського Кодексу і спеціальними законами [б.с. 53 - 54].

Залежно від економічного та правового результату, на який вони спрямовані, законодавство розрізняє такі види господарських санкцій:

- а) відшкодування збитків,
- б) сплата неустойки,
- в) конфіскація як вид господарсько – правових санкцій,
- г) господарсько – адміністративні штрафи,
- д) оперативно – господарські санкції,
- е) господарсько – організаційні санкції.

Слід зазначати, що у чинному господарському законодавстві нормо творець закріпив лише чотири основні форми господарсько – правової відповідальності, давши їм назву господарсько – правових санкцій:

відшкодування збитків, штрафні санкції, оперативно – господарські санкції, адміністративно – господарські санкції.

Так відшкодування збитків має на меті поновлення порушеної матеріальної сфери потерпілого від господарського правопорушення.

Традиційно для українського законодавства збитки включають реальну шкоду, тобто понесені потерпілим витрати, втрату або пошкодження майна та не отриманий прибуток. Проте Господарський кодекс, на відміну від Цивільного (ч. 2 ст. 22), не передбачає можливості стягнення витрат, які мають бути понесені потерпілим. Не отриманий прибуток визначається як доходи, котрі міг би отримати потерпілий за звичайних умов, якщо його право не було б порушено [9].

Дана форма має як позитивні так і негативні риси, а саме:

Позитивні полягають у тому, що вона є універсальна та передбачається законом, тобто не потребує спеціальної згадки у договорі.

Негативні риси: є складною для застосування, тобто важко довести факт наявності збитків та їх обсяг, також необхідно довести наявність всіх чотирьох елементів складу правопорушення, а саме протиправну поведінку особи, що заподіяла збитки, наявність збитків, їх склад і розмір та причинний зв'язок між протиправною поведінкою і заподіяними збитками.

Слід зазначити, що склад збитків визначається статтями 224—225 Господарського кодексу України. А саме:

1) вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна, визначена відповідно до вимог законодавства;

2) додаткові витрати (штрафні санкції, сплачені іншим суб'єктам, вартість додаткових робіт, додатково витрачених матеріалів тощо), понесені стороною, яка зазнала збитків внаслідок порушення зобов'язання другою стороною;

3) неoderжаний прибуток (втрачена вигода), на який сторона, яка зазнала збитків, мала право розраховувати у разі належного виконання зобов'язання другою стороною;

4) матеріальна компенсація моральної шкоди у випадках, передбачених законом [1].

Так при визначенні розміру збитків застосовуються такі правила визначення їх розміру:

а) у разі задоволення боржником у добровільному порядку вимоги сторони, яка зазнала збитків, зазвичай (якщо інше не передбачено законом або договором) враховуються ціни, що існували за місцем виконання зобов'язання на день задоволення вимоги;

б) у разі якщо вимогу не задоволено у добровільному порядку, враховуються ціни, що існували на день подання до суду відповідного позову про стягнення збитків [1].

Господарський Кодекс встановлює особливості відшкодування збитків у разі порушення грошових зобов'язань у ст. 229, передбачаючи, що: 1) учасник господарських відносин у разі порушення ним грошового зобов'язання не звільняється від відповідальності через неможливість виконання і зобов'язаний відшкодувати збитки, завдані невиконанням зобов'язання, а також сплатити штрафні санкції відповідно до встановлених законом вимог;

2) обчислення розміру збитків здійснюється у валюті, в якій провадилися або повинні бути проведені розрахунки між сторонами, якщо інше не встановлено законом;

3) у разі висунення вимог щодо відшкодування збитків в іноземній валюті кредитором повинен бути зазначений грошовий еквівалент суми збитків у гривнях за офіційним курсом Національного банку України на день висунення вимог [1].

Відшкодування збитків застосовується в претензійно-позовному порядку.

б) стягнення штрафних санкцій, що є своєрідним покаранням за допущене правопорушення.

Дана форма господарсько – правової відповідальності має у собі позитиви і негативи.

Позитивні риси полягають у швидкості, а саме (скорочений строк позовної давності - шість місяців) та зручність застосування (незалежно від наявності збитків). У свою чергу негативи характеризуються тим, що обмежена сфера застосування - лише договірні відносини.

Назва цієї форми відповідальності не уніфікована, оскільки законодавець по-різному її визначає: неустойка в широкому розумінні - традиційне визначення, що застосовувалося старим ЦК УРСР (статті 179-180, 204) і передбачається новим Цивільним кодексом України (статті 549-552, 624) [9].

Штрафні санкції (поняття, що використовується в господарсько-правовій літературі, в Господарському кодексі (статті 230-234) і включає неустойку у вузькому розумінні, неустойку-штраф, неустойку-пеню [1].

Аналіз згаданих положень ГК і ЦК дозволяє зробити висновок про змістовну ідентичність понять неустойки за Цивільним кодексом і штрафних санкцій за Господарським кодексом. Неустойка (штрафні санкції) - це визначена законом або договором грошова сума, яку боржник сплачує кредиторіві у разі невиконання або неналежного виконання договірних зобов'язань [1, 9].

Розмір штрафних санкцій визначається у твердій сумі або у відсотках до вартості продукції, робіт, послуг і передбачається, переважно, договором. Разом з тим спеціальне законодавство, що регулює окремі види зобов'язань, може імперативно встановлювати розмір штрафів за певні порушення. Так, наприклад, транспортними статутами передбачені розміри штрафів за прострочення доставки вантажів, які не можуть бути змінені за згодою сторін. Штраф, на відміну від пені, нараховується та стягується одноразово [6. с. 56 - 57].

Таким чином, неустойка стягується в претензійно-позовному порядку. Господарський кодекс (ст. 233) передбачає можливість зменшення розміру штрафних санкцій судом у разі, якщо:

1) належні до сплати штрафні санкції надмірно великі порівняно із збитками кредитора (при цьому має враховуватися ступінь виконання зобов'язання боржником, майновий стан сторін, їх майнові та інші інтереси, що заслуговують на увагу);

2) якщо порушення зобов'язання не завдало збитків іншим учасникам господарських відносин [1].

в) Оперативно-господарські санкції, що виконують запобіжну функцію і мають на меті припинення порушення виконання господарських обов'язків та недопущення або мінімізацію їх негативних наслідків.

Цей вид санкцій є легальним способом самозахисту, який має бути спрямований виключно на припинення правопорушення та відповідати характеру останнього. Безпідставне застосування оперативно-господарських санкцій може тягти відповідальність особи, що недобросовісно користується наданим правом.

Отже, головна особливість застосування оперативно-господарських санкцій полягає у застосуванні їх самими сторонами без звернення до судових або інших уповноважених органів, і без згоди іншої сторони зобов'язання. Щоправда, слід мати на увазі, що до суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання, можуть бути застосовані лише ті оперативно-господарські санкції, застосування яких передбачено договором.

Друга особливість полягає в тому, що оперативно-господарські санкції застосовуються незалежно від вини суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання.

Відповідно до ч. 1 ст. 236 ГК сторони можуть передбачати у господарських договорах використання таких видів оперативно-господарських санкцій:

1) одностороння відмова від виконання свого зобов'язання управленою стороною, із звільненням її від відповідальності за це - у разі порушення зобов'язання другою стороною. Це може бути: відмова від оплати за зобов'язанням, яке виконано неналежним чином або достроково виконано боржником без згоди другої сторони;

2) відмова управленої сторони зобов'язання від прийняття подальшого виконання зобов'язання, порушеного другою стороною, або повернення в односторонньому порядку виконаного кредитором за зобов'язанням (списання з рахунку боржника в безакцентному порядку коштів, сплачених за неякісну продукцію, тощо);

3) встановлення в односторонньому порядку на майбутнє додаткових гарантій належного виконання зобов'язань стороною, яка порушила зобов'язання: зміна порядку оплати продукції (робіт, послуг), переведення платника на попередню оплату продукції (робіт, послуг) або на оплату після перевірки їх якості тощо;

4) відмова від встановлення на майбутнє господарських відносин із стороною, яка порушує зобов'язання [1].

Таким чином, перелік оперативно-господарських санкцій, встановлений у ч. 1 ст. 236 ГК, не є вичерпним. Сторони можуть передбачити у договорі також інші оперативно-господарські санкції.

Цікавим є те, що оперативно-господарські санкції можуть застосовуватися одночасно з відшкодуванням збитків та стягненням штрафних санкцій.

г) Адміністративно-господарські санкції покликані охороняти та впорядковувати правовідносини суб'єктів господарювання з органами державної влади та місцевого самоврядування. При застосуванні даних санкцій використовуються владні й адміністративно-розпорядчі функції відповідних державних органів, а стягнення з порушників проводиться не на користь їх контрагентів, а до державного бюджету чи до бюджетів органів місцевого самоврядування [1].

Особливості застосування цих санкцій, як впливає зі змісту ст. 238 Господарського Кодексу, полягають у тому, що:

а) підставою їх застосування є порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності;

б) ці санкції застосовуються лише до суб'єктів господарювання (а не до всіх учасників господарських відносин);

в) ці санкції можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування;

г) ці санкції є заходами організаційно-правового або майнового характеру;

д) ці санкції спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків;

е) ці санкції можуть бути встановлені виключно законами;

є) ці санкції можуть бути застосовані до суб'єкта господарювання протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше як через один рік з дня порушення цим суб'єктом встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності, крім випадків, передбачених законом [1].

Відповідно до законодавства до суб'єктів господарювання можуть бути застосовані такі адміністративно-господарські санкції:

а) вилучення прибутку (доходу). Прибуток (доход), одержаний суб'єктом господарювання внаслідок порушення встановлених законодавством правил здійснення господарської діяльності, а також суми прихованого (заниженого) прибутку (доходу) чи суми податку, лес плаченого за прихований об'єкт оподаткування, підлягають вилученню в доход відповідного бюджету в порядку, встановленому законом.

Крім того, з суб'єкта господарювання стягується у випадках і порядку, передбачених законом, штраф, але не більш як у двократному розмірі вилученої суми, а у разі повторного порушення протягом року після застосування цієї санкції - у трикратному розмірі вилученої суми.

Перелік порушень, за які до суб'єкта господарювання застосовуються зазначені санкції, а також порядок їх застосування визначаються законами;

б) адміністративно-господарський штраф (ст. 241 ГК). Адміністративно-господарський штраф - це грошова сума, що сплачується суб'єктом господарювання до відповідного бюджету у разі порушення ним встановлених правил здійснення господарської діяльності.

Перелік порушень, за які з суб'єкта господарювання стягується штраф, розмір і порядок його стягнення визначаються законами, що регулюють податкові та інші відносини, в яких допущено правопорушення [1].

Адміністративно-господарський штраф може застосовуватися у визначених законом випадках одночасно з іншими адміністративно-господарськими санкціями, передбаченими ст. 239 ГК.

г) застосування антидемпінгових, компенсаційних чи спеціальних заходів може мати місце у разі здійснення окремими учасниками господарських відносин зовнішньоекономічної діяльності, пов'язаної з одержанням незаконної переваги на ринку України (здійснення демпінгового імпорту, субсидованого імпорту, а також інших дій, які визначаються законом як недобросовісна конкуренція), що завдало шкоди економіці України або спричинило загрозу виникнення такої шкоди;

Як встановлено ст. 246 ГК, здійснення будь-якої господарської діяльності, що загрожує життю і здоров'ю людей або становить підвищену небезпеку для довкілля, забороняється.

У разі здійснення господарської діяльності з порушенням екологічних вимог діяльність суб'єкта господарювання може бути обмежена або зупинена Кабінетом Міністрів України, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, а також іншими уповноваженими органами в порядку, встановленому законом.

До підприємств торгівлі, громадського харчування і сфери послуг, що неодноразово допустили реалізацію недоброякісних товарів або систематично порушують встановлені законодавством правила торгівлі та надання послуг або умови зберігання і транспортування товарів, крім господарських та адміністративно-господарських санкцій, передбачених ГК, можуть застосовуватися також спеціально передбачені законом про захист прав споживачів адміністративно-господарські санкції, включаючи вилучення недоброякісних товарів та зупинення діяльності зазначених суб'єктів у встановленому законом порядку. Органи державної влади з питань захисту прав споживачів мають право у випадках і порядку, передбачених законом, приймати обов'язкові рішення про припинення суб'єктом господарювання виробництва продукції (виконання робіт, послуг), відвантаження і реалізації товарів, що не відповідають вимогам нормативних актів;

з) скасування державної реєстрації та ліквідація суб'єкта господарювання може мати місце у разі здійснення суб'єктом господарювання діяльності, що суперечить закону чи установчим документам. Скасування державної реєстрації суб'єкта господарювання провадиться за рішенням суду, що є підставою для ліквідації даного суб'єкта господарювання відповідно до ст. 59 ГК1. Ліквідація суб'єкта господарювання у зв'язку зі скасуванням його державної реєстрації за порушення закону здійснюється в порядку, встановленому ст. 60,61 ГК [1].

До суб'єктів господарювання можуть застосовуватися й інші адміністративно-господарські санкції, встановлені ГК та іншими законами. Суб'єкт господарювання має право оскаржити до суду рішення будь-якого органу державної влади або органу місцевого самоврядування щодо застосування до нього адміністративно-господарських санкцій (ч. 1 ст. 249 ГК) [1].

У разі прийняття органом державної влади або органом місцевого самоврядування акта, що не відповідає законодавству, і порушує права чи законні інтереси суб'єкта господарювання, останній відповідно до ст. 20 ГК має право звернутися до суду із заявою про визнання такого акта недійсним.

Збитки, завдані суб'єкту господарювання у зв'язку з неправомірним застосуванням до нього адміністративно-господарських санкцій підлягають відшкодуванню в порядку, встановленому ГК та іншими законами.

Висновок

Слід зробити висновок, що господарсько-правова відповідальність — це узгоджена і упорядкована система санкцій, які застосовуються до правопорушників. Проте в законодавстві неможливо передбачити всі випадки і відтінки, які виникають у відносинах суб'єктів господарювання. Право завжди регулює типові ситуації, притаманні більшості відносин, які виникають на практиці. Воно базується на основних керівних началах, — принципах права, які виражають тенденції і потреби суспільства, що визначають суть системи, галузі або інституту права і в результаті їх правового закріплення мають загальнообов'язкове значення.

Таким чином, господарсько-правову відповідальність можна визначити як застосування господарських санкцій, що здійснюється за допомогою державного примусу і виражається в суспільному осуді винного правопорушника і покладанні на нього додаткових обтяжень майнового характеру або позбавленні його суб'єктивного права.

Для господарсько-правової відповідальності як інституту господарського права важливим є удосконалення господарських санкцій, які хоча і забезпечують окремі сфери господарювання, але потребують розвитку. Це стосується, зокрема, деяких адміністративно-господарських санкцій, що передбачені у Господарському кодексі України, але не знайшли закріплення в інших законах. Зокрема, не закріплені в спеціальних законах такі передбачені в Господарському кодексі адміністративно-господарські санкції як зупинення дії ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності, скасування державної реєстрації суб'єкта господарювання тощо.

Отже, усунення зазначених прогалин та неточностей у законодавстві буде сприяти досягненню системності і погодженості в регламентації належного охоронно-правового забезпечення господарської діяльності.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України. Від 16 січня 2003 р. № 436-IV. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2003. - № 18, № 19-20, № 21-22. - Ст. 144.
2. Ганич О. А. Господарсько-правова відповідальність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ольга Анатоліївна Ганич; Нац. акад. наук України, Ін-т екон.-прав. дослідж. - Донецьк, 2012. - 20 с.
3. Закон України. Про господарські товариства. Від 19.09.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 49. - Ст. 682.
4. Закон України. Про довірчі товариства. Від 17.03.1993. // Кабінет Міністрів України. - 17.03.1993 № 23-93.
5. Заярний. О. Господарсько – правова відповідальність в механізмі правового регулювання господарських відносин. / О. Заярний // Юридичні науки. 2011. № 86. с. 111 – 114.
6. Заярний. О. Співвідношення господарсько – правової відповідальності і господарсько – правової санкції. / О. Заярний // Юридичні науки. 2010. № 82. с. 51 – 57.
7. Кикоть О. О. Господарсько-правова відповідальність як вид юридичної відповідальності [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Олена Олександрівна Кикоть; Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака. - К., 2013. - 20 с.
8. Кикоть О. О. Поняття господарсько – правової відповідальності та її місце в системі права [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Кикоть Олена Олександрівна. Часопис Київського університету права. - К., 2012. № 4. – 229 - 232 с.
9. Цивільний кодекс України. Від 16 січня 2003 р. № 435-IV. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2003. - № 40-44. - Ст. 356.

10. Шевченко Н. М. Господарсько – правова відповідальність та господарськ санкції. / Н. М. Шевченко // Українські наукові записки. 2005 № 3 (15). с. 175 – 179.
11. Левчук Лада Ростиславівна. Господарсько-правова відповідальність підприємств за порушення на споживчому ринку [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Левчук Лада Ростиславівна ; НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. - Донецьк, 2008. - 20 с.
12. Кузьменко Марина Валеріївна. Господарсько-правова відповідальність за антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Кузьменко Марина Валеріївна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - Київ, 2015. - 16 с.
13. Левчук Лада Ростиславівна. Господарсько-правова відповідальність підприємців за порушення на споживчому ринку [Текст] : дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Левчук Лада Ростиславівна ; НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. - Донецьк, 2007. - 211 арк. - Бібліогр.: арк. 187-206.
14. Щербина Валентин Степанович. Проблеми попередження господарських правопорушень в умовах становлення ринкової економіки [Текст] : дис... д-ра юрид. наук: 12.00.04 / Щербина Валентин Степанович ; Київський ун-т ім. Т.Шевченка. - К., 1996. - 323 с.
15. Лук'янець Дмитро Миколайович. Підстави адміністративної відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності [Текст] : дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Лук'янець Дмитро Миколайович ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. - К., 2000. - 199 л. - л. 173-186.